

noktasız

e-ISSN: 2757-7430

düşünce dergisi

sayı 8
bahar 2022

kadın

Genel Yayın Yönetmeni

Suat Kutay KÜÇÜKLER

Editör

Buse GÜRELİ

Görsel EditörAslı F. GÜMÜŞ
Hande Beril KÜÇÜKLER**Düzeltili**

Zeynep İlayda ÖZKURT

Kapak Çizimi

Ezgi SUKÜN

Mizanpaj

Buse GÜRELİ

Sosyal Medya ve Tanıtım

Elif ÖZMEN

Yazışma Adresi

noktasizdergi@gmail.com

Kadın

Bir sözlük tanımının aydınlatamayacağı kelime: Kadın. Kimdir kadın? Erkeğin eşi mi? Anne mi? XX kromozomlarındaki insan mı? Yoksa kadın olduğunu beyan eden kişi mi? “Kadın” tanımı, bugün toplumsal cinsiyet tartışmalarının odağında durmaktadır. Bu “tanım sorunu”, ideolojik bir aygıt olarak dilin ardındaki politik belirlenimleri açığa çıkarır. Örneğin “Yuvayı dişi kuş kurar” denilirken “dişi kuşun” kendi sınırlarını tayin etmesi mi anlaşılmalıdır yoksa “yuva”, ona kurabileceklerinin sınırını mı dayatmaktadır? Kelimelerin tanımlarını yansıtan sözlükler; kadını bir yerde konumlandırmakta, ona sınırlar tayin etmektedir. Simone de Beauvoir, kadın tanımının nerede durduğuna şu sözleriyle işaret eder: “Erkek kadına referansla değil, kadın erkeğe referansla tanımlanır ve farklılaştırılır. Kadın rastlantısal olandır, özsel olana karşı özsel olmayan varlıktır. Erkek Öznedir, Mutlak varlıktır; kadınsa Öteki Cins’tir.”

Ataerkillik, biyolojik bir cinsiyetin ötekisine karşı kurduğu hakimiyetten ziyade kapitalist üretim biçiminin cinsiyetteki tezahürüdür. Bu nedenle Monique Wittig gibi filozoflar; heteroseksüelliği bir cinsel yönelim olarak değil, politik rejim olarak değerlendirdiler. Bu politik rejim, toplumsal hayatın her alanını kuşattığı gibi tarihi de ele geçirmiştir. Çağdaş dönemde pek çok kadın filozofun varlığıyla hükümsüz kalan “kadın filozofların bulunmadığı” tespiti, toplumsal koşullarla olduğu kadar tarih yazımıyla da yakından ilgilidir: “Tarih, kazananların propagandasıdır.”

noktasız

Gerek toplumsal koşullar gerekse tarih yazımının etkisiyle felsefe tarihinde kendisine “özne” olarak yer edinmekte güçlük çeken kadının, “nesne” olarak yeri son derece trajiktir. Platon, kadına eğitimden itibaren eşit haklar tanırken Aristoteles’te kadının yeri hanenin içidir. Antik dönemden 18. yüzyıla gelindiğinde Kant’ın kadınlar hakkındaki düşünceleri, tarihte ilerleme düşüncesine âdeta bir karşı örnek sunmaktadır. Kant, bilgilenme gayretindeki kadın hakkında “sakal sahibi olmayı istese daha iyi olur çünkü edinmeye uğraştığı derinlik havasını bu şekilde daha iyi ifade edebilir” demektedir.

içindekiler

5 **EPİSTEMİK BİR DÖNÜŞÜM: FEMİNİST PSİKOLOJİ**

Aslı F. GÜMÜŞ

8 **ÇEVİRİ FEMİNİZM GEÇMİŞ VE ŞİMDİ: İDEOLOJİ, HAREKET VE REFORM**

Camille PAGLIA
Çeviri: Dilan BOZKURT

19 **JOHN LOCKE VE JOHN STUART MİLL FELSEFESİNDE CİNSİYETE DAYALI EŞİTLİK**

Can BİRVAR

22 **SÖZLÜ KÜLTÜRDE KADIN ANLATICILIĞI**

Ebru Purtaş

26 **TOPLUMSAL CİNSİYET VE FEMİNİST KURAM**

Kader DUMLU

31 **LİLJA 4EVER TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA FİLM ANALİZİ**

Nilay TUNÇ

**SINIFSAI MÜCADELE VE KADIN:
KRUPSKAYA ÖRNEĐİ**

Özge FINDIK

**MİCHEL FOUCAULT'NUN
'PANOPTİKON'UNU KADIN
ÜZERİNDEN YENİDEN
DÜŞÜNMEK**

Rukiye DEMİREL

**OSMANLI DÖNEMİ KADIN
DERGİLERİ**

Zeynep İlayda ÖZKURT

**TÜRK MEDYASINDA KADIN
CİNAYETLERİNDE
KULLANILAN ERİL DİL**

Zuhal YERLİKAYA

**RÖPORTAJ
GEÇMİŞİN VE BUGÜNÜN ATAERKİSİ
KARŞISINDA FEMİNİZM**

Prof. Dr. Fatmagül BERKTAY

**RÖPORTAJ
TOPLUMSAI CİNSİYETİ HALKBİLİMCİ
PERSPEKTİFİNDEN OKUMAK**

Prof. Dr. Gülin ÖĞÜT EKER

TOPLUMSAL CİNSİYETİ HALKBİLİMCİ PERSPEKTİFİNDEN OKUMAK

Prof. Dr. Gülin ÖĞÜT EKER ile Röportaj

Röportör: Suat Kutay KÜÇÜKLER

Davetimizi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederiz. Sizi ağırladığımız için mutluluk duyuyoruz.

Bilimsel merak peşinden koşan genç müteşebbislerle fikir teatisinde bulunmak da benim için çok mutluluk verici.

Toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmalarında gündeme getirilen konulardan birisi de “geleneksel Türk aile yapısı”. Bu ifade belki artık bir “retorik” olarak tartışmalardaki varlığını sürdürüyor. “Geleneksel Türk aile yapısı”na ışık tutmak için şu soruyu sormak istiyoruz: Genel olarak Türk tarihine baktığımızda Türk aile yapısında değişmeyen, deyim yerindeyse “tözel” olan özellikler tespit edebiliyor muyuz?

Türk aile sistemindeki asli ve vazgeçilmez, yani tözel özellikleri ele alabilmek için öncelikle fotoğrafın bütününe görebilmek gerekir. Tümdengelem Yöntemi'yle daha bilimsel ve nitelikli analiz yapabilmek için de, aile kurumunun çeşitli kültürlerde farklı ideolojiler tarafından nasıl ele alındığına bakmak doğru olacaktır. İnsanlık kültür tarihinde aile kavramı, pek çok felsefeci, halkbilimci ve sosyolog tarafından farklı ideolojiler ve bakış açılarıyla ele alınmıştır. Bu bakış açıları içerisinde, evliliği sadece cinsellik; kadın ve erkeğin yaşadığı

evi ise ticarî ilişki mekânı olarak gören anlayışlar mevcuttur. Bunların yanında Antik Yunan'da da, aile reisinin hem evlilik hem de eş üzerinde mutlak söz sahibi olduğu 'genos'; Romalılarda 'gens'; Slavlarda ise ailedeki en büyük kişinin, diğer aile üyelerini kölesi gibi kullandığı ve kolektif mülkiyet hakkına dayalı 'zadruga' denilen aile tipleri bulunmaktadır. Bütün bu aile tiplerine kültürel ve toplumsal açıdan bakıldığında, Türk aile tipi bunların hiçbirisine benzemez. Türk ailesi, anne ve babanın her ikisinin de varlık alanı oluşturarak düşüncesinin önemsendiği, iş bölümü yapıldığı ve sorumlulukların paylaşıldığı bir aile tipidir. Pek çok kültürde olduğu gibi Türk aile yapısının kökeninde de ataerkillik vardır; ancak, daha önceki dönemlerde anaerkilliğin izleri de mevcuttur.

Türk aile tipi, babanın mutlak ve tek hâkim olduğu pederşahî değil, pederîdir.¹ Bunun örneklerini yazılı Türk kaynaklarından verebiliriz. Mesela bilinen en eski kaynaklardan olan Orhun Abideleri'nde “Tanrı, Türk halkı yok olmasın diye, millet olsun diye babam İlteriş Kağanı (ve) annem İlbilge Katunu [(diğer Kök (Türklerin))] üzerinde tutup tahta oturtmuş/(tu) şüphesiz.” ifadelerini görürüz. Bu isimler bizim için çok önemlidir, hiçbirisi tesadüfi değildir. ‘İlteriş’, ilin yöneticisi ve düzenleyen yetkilisi; ‘İlbilge’ ise, ilin âlimi, bilgisi ve fikir danışılan kişisi demektir. Burada dikkat edilmesi ge-

¹ Pederî aile: ‘Baba soylu’ anlamına gelen pederî aile, kadının erkekle birlikte aile içinde alınan kararlarda hak sahibi olduğu aile tipidir. Pederşahî aile: ‘Baba üstün’ anlamına gelen pederşahî ailede tek egemen, erkektir.

1986 yılında Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. 1990 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Türk halkbilimi alanında “Karaören Köyü Folkloru” adlı çalışmasıyla yüksek lisansını, “Karakeçili Türk Düğünü” başlıklı teziyle ise doktorasını bitirdi.

reken husus, yukarıdaki tarihî ifadelerde lider konumunda bulunan erkeğin, eşyle birlikte hareket etmesi ve eşine değer vermesidir. Kağan gibi toplumsal statü en anlamında en üst konumda olup ‘iktidar’ı simgeleyen bir erkeğin, hatun konumundaki eşini elinden tutarak tahta oturtmadan devlet işlerine başlamaması, o dönem toplumsal cinsiyet algısı açısından önemli bir veridir. Orhun Abideleri’ndeki kadın ve erkek arasındaki uyum ve değer vermeyi, diğer yazılı kaynaklarda da görebiliyoruz. Örneğin Uygur eserlerinden Irk Bitig’te “Ögüm ötin alayın, kangım sabın tınglayın, tip kelmiştir” ifadesi geçer. Türkiye Türkçesiyle söyleyecek olursak “Oğlu annesine öfkelenip kaçtıktan sonra anamın ögüdünü alayım, babamın sözlerini dinleyeyim diye (geri) geldi.” Bu cümle bize, ailenin değerler eğitiminde yalnızca erkeğin mutlak söz sahibi olmayıp anne ve babanın birlikte var olduğunu göstermektedir. Türk aile düzeninde anne ve babanın çocuklarının eğitiminde birlikte rol aldıklarını, Dede Korkut Hikâyeleri’nde (Boyları) çok daha net görüyoruz. Dede Korkut’taki aile kavramını analiz ederken, Türk ailesinde bulunan asli unsurlardan bahsetmek yerinde olacaktır:

Türk aile sistemindeki asli ve vazgeçilmez ilk özellik, ‘büyüğe hürmet ve saygı’dır. Türk kültür kodları içerisinde, yüzyıllar öncesinden günümüze aktarılan en temel değerlerdir bunlar... Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi’nden örnek verecek olursak, Boğaç Han, çok büyük meşakkatlerle sahip olunan bir çocuktur. Boğaç Han; Dirse Han’ın, bütün Oğuz beyleri huzurunda çocuk sahibi olamadığı için “Tanrının kargışladığını (lanetlediğini) biz de kargışlarız.” denerek örfî hukukta sosyal normların en ağır yaptırımını olan ‘toplum önünde teşhir edilme’ cezasına maruz kalması sonrasında eşyle fikir teatisi içinde bulunarak “Aç görürsen doyur, çıplak görürsen donat. Ağzı dualının hayır duasıyla, Allah bize bir çocuk vere.” ögüdünü eyleme geçirmesi sonrasında kavuşulan çok kıymetli bir evlattır. Bu kadar zorluk sonrasında doğan Boğaç Han, Dirse Han’ın aklına, 40 yiğidi tarafından nifak sokulması sonrasında, bizzat babası tarafından öldürülmeye çalışılır. Burada algıda seçicilikle dikkat etmemiz gereken unsur, Dirse Han için herkesten kıymetli olan oğlunun, ‘büyüklere saygısızlık ettiği’ zannıyla ölüm cezasına maruz bırakılabilmesidir. Büyüklere duyulan saygı ve hürmet (atarlar kültürü), zorlukla elde edilen tek oğuldan daha kıymetlidir. Dede Korkut Kitabı, yazıya geçirilme tarihi on dördüncü yüzyılın sonu on beşinci yüzyılın başı olsa da, çok daha eski dönemlere sekizinci, dokuzuncu yüzyıllara ait bir eserdir... Okurlarımızın aklına “Türk yazılı kaynaklarında mutlak var olan saygı, sadece o dönemde mi söz konusuydu, modern dönem Türk aile yapısından kalktı mı?” meailinde bir soru gelebilir. Toplumların kültürel hafızaları olan gelenekler, durağan özelliklere sahip değildir; insanların

değişen ve gelişen ihtiyaçlarına göre değişim gösterir. Bu minvalde saygı geleneği, hâlâ çok temel bir unsur olarak Türk kültüründe bugün de varlığını sürdürür. Batı kültürüne geldiğimiz zaman, genelleme yapmak bilimsel açıdan doğru olmakla birlikte, mevcut örnekler bakıldığında modernliğin 'yalnızlık ve bireysellik' anlamına geldiği görülür. Kültürel açıdan farklılıkların o ülkeyi nasıl etkilediğini buradan da anlayabiliriz. Kültürel farklılıklar, yaşlılara verilen değeri ve duyulan saygıyı etkilemektedir. 21. yüzyıl dünyasının en temel vazgeçilmezi olarak kabul edilen modernizm, bu bakış açısıyla en çok orta yaş üstü insanların hayatlarında şiddeti çok yüksek depremler meydana getirmektedir.

Modernizmin en belirgin özelliği, insan ilişkilerindeki 'bağlanma duygusu'nu zayıflatarak bunun bedelini, 'yalnızlık'la ödetmesidir. Sosyal varlık olan insan için 'bağlanma', bir aileye/gruba ait olmanın, ortak değerlerden beslenerek varlık alanı oluşturmanın vazgeçilmez unsurudur. Bu sebeple, birim olarak en küçük, güç olarak en büyük sosyal grup olan aile, insanları yalnızlıktan kurtarır, lüzumsuz endişelerden arındırarak güven duygusu içinde yaşamasına sebep olur. Modern dünyanın getirdiği 'bireysellik', büyük aile tipinin yerini çekirdek aileye bırakarak 'anneanne/babanne/de-de'yi arka plana itmeye ve yalnızlaşmalarına sebep olmaktadır. Batı toplumlarının kültürel belleğinin merkezinde olan bireysellik, toplum sağlığı sorunu olarak 'geriatri' disiplininin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. 65 yaş ve üstü insanların yaşam kalitelerini artırmak, duygu durumlarının önemini vurgulamak, fiziksel, bilişsel ve ruhsal sağlık sorunlarına çözüm

İsveç'te Uppsala Üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak görev yaptı. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Somut Olmayan Kültürel Miras İhtisas Komitesi ve Kanun Komisyonu üyesidir. 2009 yılında Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu tarafından, Türk Halk Kültürüne Hizmet Ödülü'ne layık görülmüştür.

bulmak ve kaliteli sosyal hayat yaşayabilmelerini sağlayabilmek için kurulmuş bir bilim dalıdır. 'Yalnızlaşan yaşlı toplum' ve 'nitelik-li/niteliksiz toplum yaşlanması', modern dünyanın en büyük sorunlarından biridir. Yalnız ve yaşlı nüfusun ivme kazanarak arttığı Batı toplumlarında, fiziksel ve duygusal yalnızlığa mahkûm bırakılan yaşlılar, hayatın içinde varlık alanı oluşturabilmek için 'müze/kilise gibi sosyalliğin yoğun olarak yaşandığı mekânlarda gönüllü olarak çalışmakta, konser salonlarının müdavimi olmakta ve dünyayı gezmektedirler. Dünyayı gezen Batı kültürüne mensup kişilerin yaş ortalamaları incelendiğinde, ileri yaştaki bireylerin çoğunlukta olmasının sebebi de budur. Özellikle Kuzey Avrupa ülkelerindeki yaşlılar, öylesine yalnız ve bakıma muhtaçlardır ki, belediyeler gençler ile yaşlıların birlikte olabileceği organizasyonlar düzenlemektedirler. Çoğunlukla, Paskalya ve Noel gibi sınırlı etkinliklerde hatırlanan aile büyükleri, ayda yılda bir telefonla aranma ya da ziyaret edilmeye 'aileye bağlanarak güven içinde yaşayamadıkları için', evlerinde haftalar/ aylar sonra temizlikçileri tarafından ölü olarak bulunmaktadır. Türk kültüründe de geniş aile tipinin yerini çekirdek aile almakla birlikte, istisnai durumlar hariç, aile büyükleri uzun süreli yalnızlığa mahkûm bırakıl-

maz. Örneğin Türk kültüründe anneanne/babaanne ve dedelerin temel misyonu, torun bakmaktır; eğer bakacak güçleri yoksa da çocuk bakıcısının yanında ona nezaret etmektir. Yalnız yaşayan aile büyükleri olsa bile, hemen her gün telefon etme, sık sık ziyaret etme, hafta sonu ya da uzun tatillerde büyükleri çekirdek ailenin yanına getirme gibi, aile büyüklerine 'yaşama amacı ve sevinci' veren çözümler üretilir. Bu kıyaslamalara baktığımızda Türk kültüründe ailenin ve aileye gösterilen hürmetin geçmişten bugüne asli olarak devam eden en temel unsurlardan olduğunu görmek mümkündür.

Türk aile sistemindeki asli ve vazgeçilmez ikinci unsur ise 'ben dili' yerine 'biz dili'nin hâkim olmasıdır. Bir başka ifadeyle, bireysellik ('ben' olarak anne/baba/çocuk) değil, aitlik (aile olarak 'biz') duygusunun ön planda yer almasıdır. Sosyal varlık olan insan için aitlik duygusunun ne kadar önemli, vazgeçilmez ve hayatî olduğunun çarpıcı göstergesi olarak yukarıda anlattığımız 'aile büyükleri' mefhumu yanında, yemek kültürü de çok önemli bir misyona sahiptir. Örneğin 'masa', Türk kültüründe aile üyelerinin bir araya gelip acı ya da mutluluğu paylaşması, aitlik hissederek sohbet etmesi ile 'sofra' olur. Masa, eşya-insan ilişkisinde, etrafında oturan insanların sohbeti, paylaşımları ve ruh hâliyle fiziksel bir objeden bilişsel ve ruhsal zenginlikteki sofraya dönüşür. Türk restoranlardaki masaların büyüklüğü ile Avrupa'da, Amerika'da veya Uzak Doğu'da yer alan masaların küçüklüğünü göz önünde bulundurarak topluluğa ait olma ile bireysellik düşüncelerini gözlemleyebiliriz. Bunu, dizi ve filmlerde bile görebiliriz. Yabancı film ve dizilerde bireyler farklı zamanlarda yalnız yemek yerken Türk film ve dizilerinde ak-

şam yemeklerinde tüm ailenin bir araya geldiğini görürüz. Bu şekilde 'ruhsuz nesne masa', 'ruh barındıran aile sofrası'na dönüşür ve bu sofrada üzüntünün paylaşarak azaltıldığı, mutluluğun paylaşarak artırıldığı bir sosyalleşme mekânı olur. Türk kültürü ve İslam felsefesindeki "Misafir, kısmetiyle gelir.", "Veren el, alan elden üstündür." ve ikram geleneğini de, bu aitlik hissini arttırır.

Türk kahvaltıları, 'biz dili'nin en dikkat çekici örneklerinden biridir. Batı kültürünün bir kruvasan ve kahveden ya da bir tabak mısır gevreğinden oluşan, hızlıca yenilip kalkılan kahvaltı masasını yanında, özellikle hafta sonu yapılan Türk kahvaltılarındaki zeytin/peynir çeşitlerinden tereyağı ve reçele, yeşilliklerden sucuklu yumurta/menemen/börek gibi sıcak sunumlara, simit/açmadan tahin-pekmeze kadar (Batı insanının gözünde 'bir kaç ailenin doyacağı') zengin kahvaltı çeşitleri, sohbetlerin de zenginleşmesine vesile olmaktadır. Bir başka örnek de Türk kültüründeki 'tencere yemeği' geleneğidir. Batı tarzı beslenmeyi oluşturan, çok kısa sürede hazırlanana kızartma/haşlama et ve sebzenin yanında pek çok sebzenin soyulup doğranması ve pişirilmesiyle meşakkatle yapılan

tencere yemekleri de 'biz dili'nin bir yansımasıdır. Tencere yemeğinin tüketilmesi için, kişilerin bireysellikten arınıp sosyalleşmesi ve 'biz dili'nin konuşulduğu sofranın etrafında birleşmesi gerekir.

Türk aile sistemindeki asli ve vazgeçilmez üçüncü unsur ise, 'geleneksel bilgi ve tecrübe belleği'dir. Biliyoruz ki eğitim, 'alaylı ve mektepli' olmak üzere iki çeşittir. Alaylı eğitimin getirdiği bilgiye, 'geleneksel bilgi' diyoruz. Gündelik pratiklerin aktarılması ile oluşan bu geleneksel bilgiyi 'tecrübe belleği' olarak adlandırıyoruz. Bu bilgiler, modern dönem de dahil olmak üzere mutlaka bir şekilde Türk toplumunda büyüklerin yaşam tecrübelerinden yeni nesle aktarılıyor. Bu da Türk ailesini koruyan en temel unsurlardan birisi olarak varlığını devam ettiriyor. "Batı kültüründe bunu neden az görüyoruz?" diye düşünürsek önceki maddede de bahsettiğimiz bireysellik, yalnızlık, kendi kararlarını vermede ben merkezlik gibi faktörler, bu bilgi aktarımını azaltıyor. Fakat yine de hiç olmadığını söylemek ne bilimsel ne de güvenilir olur. Noel, paskalya gibi bayramlarda bir araya gelen aileler sınırlı düzeyde de olsa, kültürel bilgi aktarımını yapmaktadırlar.

Türk kültüründe, aileyi bir arada tutan en önemli unsurlardan dördüncüsü de 'ahenk ve uyum'dur.

1988 yılından beri Hacettepe Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümünde ders vermektedir. Yayımlanan çok sayıda makalesinin yanında "İnsan Kültür Mizah: Eğlence Endüstrisinde Tüketim Nesnesi Olarak Mizah" başlıklı bir kitabı da bulunmaktadır.

Bunu yazılı ve sözlü birçok kaynaktan örneklerle açıklayabiliriz. Söz konusu uyum, saygı ve hürmetle birlikte gelir. Göktürk Abidelerinde "Çin milleti sahtekar ve hilekar olduğu için, büyük kardeşi küçük kardeşe düşürdüğü için..." ifadeleri vardır. Türk dil varlığındaki aile ve akrabalık ile ilgili kelimelerin çokluğu da, bu uyumun en önemli göstergelerinden birisidir. Bir kültürde hangi kelime grubunda çoğunluk var ise o kelime grubunun içerisindeki eylemler, değer yargıları ve düşünce sistemi o toplumda çok rağbet görüyor demektir. Örneğin denize kıyısı olan bir ülkede denizcilik ile ilgili kelimeler çok fazladır; ama, aksine, kıyısı olmayan bir ülkede deniz ile ilgili bu kadar geniş bir kelime dağarcığı yoktur. Bu yüzden eski Türk yazıtlarında gördüğümüz akrabalıkla ve aile ile ilgili terimlerin fazlalığı da, geçmişten bugüne Türk kültüründe, aile sisteminin ne kadar önemli olduğunu bir kere daha gösterir. Ayrıca bu uyum ve ahengin içerisinde, âdeta yazılı olmayan hukuk kuralları da vardır. Türk ailesi, Halkbilimi terminolojisinde 'sosyal norm' olarak adlandırdığımız töre/örf/ âdet/gelenek/görenekler' etrafında oluşan toplumsal (örfî) hukuk sistemi üzerine kuruludur. Örneğin Mete Han, babasını töreye uymadığı için öldürmüştür. Dolayısıyla Türk aile sisteminde, hem dinî hem geleneksel normlar çok belirleyici ve geleceğin teminatı olarak görülür.

Türk aile sistemindeki asli ve vazgeçilmez en önemli son unsur ise 'namus ve mahremiyet'tir. Batı tandanslı dizi ve filmlerde kahramanlar çıplak görünebilir (İngiliz Kraliyet Ailesi'nin anlatıldığı The Crown dizisinde, geleceğin Kraliçesi II. Elizabeth'in eşi olan Prens Philip'in Büyük Britan-

ya Kralı VI. George'nin karşısında anadan doğma görüldüğü sahne gibi); adeta porno düzeyinde seks sahneleri kullanılabilir, karakterler birbirlerine aşk hayatlarını ve cinsel performanslarını bütün ayrıntılarıyla anlatabilir; cinsellikle ilgili müstehcen espriler sunabilir ya da evin çocuğu "Baba, annemle seks yaparken biraz daha az ses çıkarın, izlediğim filmdeki konuşmaları duyamıyorum sizin yüzünüzden!" şeklinde sitemde bulunabilir. Dünya kültürleri üzerindeki değer yargılarının farklılıkları boyutunda, Türk kültüründeki 'cinsellik' ve beraberinde gelen 'mahremiyet' duygusu Türk insanının 'kırmızı çizgileri'nin başında gelir. Aile içerisinde, başta cinsellik olmak üzere pek çok konu ve yaşanan sorunlar "Kol kırılır, yen içinde kalır." zihniyeti ile dışarıya gösterilmez. Aile üyeleri ya da arkadaş sohbetlerinde cinsellik, kişinin ve ailenin mahrem alanına saldırı olarak görüldüğü için yer almaz. Aile içinde tesadüfen/yanlışlıkla tanık olunan cinsellikle ilgili yaşanmışlıklar, görmezden gelinip dile getirilmez. Aile büyükleriyle oturan evli çiftlerin cinsel birleşme sonrasında aldıkları duş ve ıslak saç bile, titizlikle gizlenmeye çalışılır. Örneğin, Anadolu'da köy ve kasabalarda yeni gelinin odasının içindeki bir dolapta banyo vardır. Bu da yeni evli çiftin cinsel birleşme sonunda abdest almak için dışarıya çıkmamaları, kendi mahremlerini korumaları gerektiğinin göstergesidir.

Türk aile yapısındaki namus ve mahremiyet hassasiyetinin bugünle var olan bir değer olmadığını, gelenek aktarımı içinde eski Türklere günümüze aktarıldığını, yine yazılı kaynaklarımızdan Dede Korkut'tan örnekle anlatalım. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy'da (hikâyede), Kazanoğlu Uruz'la birlikte annesi Uzun Boylu Burla Hatun

ve annesinin kırk ince belli kızı da kaçırılmıştır. Türk kültüründe, bir Türk hanının/hakanının eşinin kaçırılması ve kaçırılan eşin düşmana içki sunması, düşman için âdeta o beyliği almak ve Türk hakanı için de hem aile namusunun hem de Türk beyliğinin yitirilmesi demektir. Bu yüzden hikâyede, düşmanın kaçırma eylemi sonrasında "Hanginiz Uzun Boylu Burla Hatun?" diye sorulduğu zaman, kırk ince belli kızıdan "Uzun Boylu Burla Hatun benim!" sesleri yükselir. Oğuz toplumunun en yiğit ve büyük beyi olan, düşmana korku salan Salur Kazan'ın eşi Uzun Boylu Burla Hatunu bulmak isteyen düşman, "Uruz'u iki küreğinden çengele takın, kıyma kıyma ak etinden çekin, kara kavurma edip kırk bey kızına iletin, kim ki yedi o değil kim ki yemedi o Kazan'ın hatunudur, çekin döşeğimize getirelim, kadeh sunduralım." diyerek Uruz'u öldürmeyi planlar. Bu planı öğrenen Uzun Boylu Burla Hatun, Uruz'a "Oğul, senin etinden yiyeyim mi, yoksa pis dinli kafirin döşeğine gireyim mi, baban Kazan'ın namusunu lekeleyeyim mi? Nice deyim oğul hey?" şeklindeki seslenir. Uruz'un "Ağzın kurusun ana, dilin çürüsün ana. Ana hakkı, Tanrı hakkı olmamış olsaydı kalkarak yerimden doğrulaydım, yakan ile boğazından tutaydım, kaba ökçem altına ataydım..." sözleriyle başlayıp "Bu nasıl sözdür? Sakın kadın ana, benim için ağlamayasın, bırak beni kadın ana. Onlar bir yediğinde sen iki ye, seni kafirler bilmesin duymasın... Babam Kazan'ın namusunu lekeleyemesin." diye tamamladığı öfke dolu anlatım da Türk kültüründeki namus kavramının bir göstergesidir. Oğulun her zaman bulunacağını; ama eşin, o beyliğin bekâsı ve namusu olduğunu ve bu sebeple de asla açığa vurulmamasını gerektiğini çok sert bir söylemle dile getirir. Yukarıda

saydığımız bu unsurlar, zaman içerisinde değişim ve dönüşüme uğrasa da, geçmişten bugüne Türk aile yapısının temel taşlarını oluşturur.

“Yazılı Kaynaklarda Türk Ailesi” başlıklı makale-nizde Türk aile yapısının ataerkil mi yoksa anaerkil mi olduğu yönündeki tartışmaları da ele alıyorsunuz. Bugüne baktığımızda Türk aile yapısının daha ziyade ataerkil olduğu yönünde görüşler var. Size göre, bugünkü Türk aile yapısının konumunu nasıl değerlendirmeliyiz?

İnsanlık kültür tarihi, eril cins tarafından eril söylemle yazılmıştır. Bu yüzden de, ataerkil hâkimiyetin bütün dünyada yaygın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ataerkil kavramının ortaya çıkmasından önce bazı toplumlarda anaerkilliğin izlerini görebilmekteyiz. Türk kültüründeki kadınla ilgili kavramların fazlalığı; Abdülkadir İNAN, Bahaddin ÖGEL, Emel ESİN, Mircae ELIADE, Jean-Paul ROUX gibi araştırmacıların milattan önceki dönemlerle ilgili yapılan kazı araştırmalarından aktardıkları veriler, anaerkilliğin, Türklerin ana vatanı olan Türkistan’da, dişil cinsin keşfi, üretimi ve ürünü olan tarıma dayalı hayat düzeni (çok küçük ölçekli de olsa) içinde var olduğuna işaret etmektedir. Eski Türk inançların-

daki ‘ateş ve ocak kültü’, ‘od ana/ateş ana’, ailenin devamını/soyun sürmesini ifade eden ‘aile ocağı’ kavramları, ‘ateş ana’ya atfedilen kudsiyet, Altay Türklerinde dişil olan ateş iyeleri, Ana Maygıl (Ulus Anası), Akene (Ak Ana), kutsal olan ateşin varlığının kadın aracılığıyla devam ettirilmesi, aynı kandan olanlarla cinsel birliktelik yaşağı, Türk kozmolojisindeki Zuhâl Yıldızı, Zühre Yıldızı gibi isimlendirmeler, kadın şamanlara atfedilen kutsallık, erkek şamanların kadın aksesuarları takarak kadın sesini taklit etmeleri gibi özellikler Eski Türk topluluklarındaki anaerkilliğin yansımalarıdır. Türk mitolojisinde Ak Ana, Tanrı Ülgen’e sonsuz sulardan gelip yaratma emri veren; Umay Ana, kadınları ve çocukları koruyan; Asena, yol gösteren; Ayzit ise, güzellik simgesi ilahelerdir. Yine Oğuz Kağan Destanı’nda, Oğuz Kağan’ın ilk eşi karanlığı yararak gökten ışıkla gelen, ikinci eşi de kutsal ağaçtan doğan insan üstü varlıklardır. Göktürklerde ve Uygurlarda hatun ile han, devlet işlerinde birlikte söz sahibidirler. Orhun Kitabeleri’nde de “hakan ve hatunun buyruğu ile...” ifadeleri yer alıyor. Hatta hakan, çeşitli vesilelerle memleketinden ayrıldığında, gelen misafirlerin iâşe ve ibatesinden hatun sorumludur Tüm bunların temelinde kadınların kutsallığı yatmaktadır; çünkü, ‘doğurma’ özelliği kadındadır. Aynı zamanda, insan gücünün tamamen fizikî güce dayandığı dönemlerde erkekler arasındaki mücadelede akan ‘kan’, o erkeği öldürüyor; fakat, kadında her ay akan kan, kadını öldürmüyor. Dolayısıyla bu anlamda erkeği öldüren kan, kadına kutsallık kazandırıyor. Aynı zamanda o kandan, kadının bedeninden nesli devam ettirecek yeni bir canlı meydana geliyor. İlerleyen dönemlerde, toplumsal cinsiyet açısından iktidar, erk, mülkiyet,

hayvan ehlileştirme, avcılık gibi unsurların konuya müdahil olmasıyla, kadına atfedilen kutsallık farklı noktalara ulaşıyor.

Aslında her konuda olduğu gibi bu konuda da 'Oryantalizm' ve 'değersizleştirilen öteki' kavramlarını unutmamamız gerekiyor. Oryantalizm ve öteki kavramları, temel duyguları, algıları ve yaklaşımları çok etkiliyor. Batılıların Doğu ile ilgili kendi varsayımlarından hareketle ütöpik olarak kurdukları hayaller ve Batı dünyasının çıkarlarına uygun çizilen sınırlar vardır. Doğu kültürlerinin mistisizmi, Batı'ya her zaman cezbedici ve egzotik gelmiştir. Aydınlanma Dönemi'nin 'akılcılığı' ile Rönesans ve Reform Dönemleri'nde her 'inanç' ve 'keşfi' tüketen Batı, 'vahşi' 'barbar' ve 'bakir' gördüğü Doğu'da 'kölelik', 'miras', 'materyalist zihniyet karşısında yok edilen maneviyat', 'aldatma', 'çıkar söz konusu olunca her yolun mübah görülmesi', 'işgal', 'sömürge', 'ayrımcılık', 'dini reddetme', 'biz dili yerine ben dilini önemseme' gibi Batı kültüründeki en muteber algı ve değer yargılarının olmadığını fark edince, kendileri kadar yıpranmayan, 'hoşgörü' ve 'manevî huzur'un yer aldığı Doğu felsefesine ve sanatına yönelmiştir. Bu yönelmede, İpek ve Baharat Yolu'nun Doğu'da yer alması da, önemli bir faktördür. Batı, Rönesans ve Reform hareketleri ile bugünkü medeniyeti oluşturduktan sonra, 'soylu vahşi' dedikleri ilkel kökenlere dönmeyi bir tatmin aracı olarak görmüştür. Bu anlamda da Doğu, onlar için çok önemli bir kaynak olmuş ve kendi konumları üzerinden Doğu'yu ötekileştirerek hayalî bir Doğu kavramı ortaya çıkarmışlardır. Batılı insanın fantazisinde Doğu, ütöpik bir dünyadır. Örneğin harem, 'kadınların çıplak bedenleri üzerine sardıkları rengarenk tüllerle

salındıkları' bir yer olarak tasvir edilmiştir. Halbuki gerçek anlamda harem bundan çok uzaktır. Harem kurumu; Osmanlı kadını için cariyelikten Valide Sultanlığa kadar yükselebilen şansının olduğu; dil, edebiyat, sanat ve din derslerinin verildiği bir eğitim merkezi, hiyerarşik kurumsal bir yapıdır. Bu sebeple, çıplaklıkla erkek cinselliğini cezbetmenin vurgulanmaya çalışıldığı kadınların çıplak tüllerle gezmesi mümkün değilken, hadım ağası dışında padişah bile olsa, hiç bir erkek hareme giremez. Ama Oryantalist bakış açısına göre algılanan ve zihinlerde beliren imge çok farklıdır. Oryantalizm üzerine inşa edilen en önemli unsur, 'iktidar bilgi söylemi ile Doğu'nun ötekileştirilmesi'dir. Bu sebeple, ister eski Türk kültüründe ister İslamî dönemdeki kadın anlayışını ele alırken Oryantalist bakış açısındaki 'karşı tarafı değersiz ve ötekileştiren' tanımlara dikkat etmek gerekir. Oryantalist düşüncenin temelindeki 'biz'i yücelterek 'öteki' olanı 'aşağılama ve değersizleştirme' yaptırımı, Doğu toplumlarında, özellikle İslam ve Türk toplumlarında kendine ait olana değer vermeme, utanma gibi bir algı yönetimi oluşturmuştur. Çok geniş alanlarda varlık gösteren Oryantalizm konusundaki ötekileştirme sebebi ile Doğu kültürlerinde kendine ait olanın değersiz görülmesine, örneğin bir insanın 'gelenekçi' olduğunu söylediğinde 'olumsuz', 'modern' olduğunu söylediğinde 'olumlu' olarak algılanmasına da sebep olabilmektedir. Oysa biz biliyoruz ki ortak din, dil, tarih ve kültür bağı olmayan bir modernleşme, yani geleneğe dayanmayan modernleşme, toplumu yok olmaya mahkum kılar. Bunun en iyi örneğini Avrupa toplumlarında görebiliriz. Örneğin Hollanda'da Queen's Day Festivali, yüz-

yıllardır uygulanan bir gelenektir. Bu festival süresince tüm Hollandalılar, Kraliyet rengi olan ‘turuncu’yu, giysilerinden saçlarına kadar vücutlarının her yerinde taşıyarak kraliyet ailesine duydukları bağlılığı ve aitlik duygusunu tescillerler. Modernliğin merkezi kabul edilen İngiltere de, gelenekselliğin en yoğun yaşandığı/yaşatıldığı bir başka ülkedir. Doğum/evlilik/ölüm geçiş dönemlerinde geleneksel kıyafetlerle ilgili törenleri icra eden kraliyet mensupları, kültürel belleklerde kodlanan geleneksel değerleri modern dünyada sergileyen aktörlerdir. Modern dönem Amerikan halkının ‘rodeo miti’ merkezinde oluşturduğu aitlik duygusu, davranış kalıpları ve maddî kültür ürünleri de, gelenek-modernlik uygulamalarının bir diğer örneğidir. Geleneğin ‘erk’ gücünden hareketle, Amerikan kültür tarihinde ‘rodeo’, Amerika gibi modern olarak algılanan bir ülkede, bölge halkının kültürel belleğinde kodlanarak saklanan ‘aitlik’ duygusunun yaptırım gücünün göstergesidir. Bir başka ifadeyle, Oryantalist algı yönetimindeki ‘geleneksel olanın eski, arkaik ve gerici bir unsur olup modern dünyaya hizmet etmediği’ zihniyeti, Batı dünyası söz konusu olduğunda geçerli değildir...

Modern dünyanın insan merkezli anlayışı içinde, ‘siyasî otorite’; gücünün önemli bir bölümünü, gelenek olarak kodladığımız sosyal norm, ritüel gibi ‘kültürel değer yargıları’na devretmiştir. İnsanın sosyalleşme özelliği ve iletişim ihtiyacı kullanılarak oluşturulan toplumsal algılamalar, ‘kültürel değerlerin’ küresel ekonominin itici gücü olan bir endüstriye dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Modernlik içindeki geleneksel unsurların bu misyonunu her daim belleklerde kodlayarak Oryantalist

düşünce yapısının ‘kendinden olmayanı değersizleştirme’ söylemini, eski Türklerdeki aile ve kadın kavramları üzerinde de analiz etmek gerekir. Varlığını ve bekâsını korumak için savaşmayı hayatının merkezine koyan eski Türk topluluklarının Batılı gözünde ‘eril cins hâkimiyetindeki vahşî aile grubu’ olarak algılanması da, bu düşüncenin tezahürüdür. Yarı göçebe olarak yaşayan Türk topluluklarında atın ehlileştirilmesi, demircilik, madencilik, matbaa ve yazı, askerî sistemin geliştirilmesi ve dünyaya yayılması, insanlık tarihinin en önemli keşiflerdir. Matbaa ve yayıncılık, 1450 yılında Alman Johannes GUTENBERG’den asırlar öncesinde, 7. 8. yüzyıllarda Uygur Türkleri, kâğıdı icat etmenin ötesinde, kitabın ciltlenmesinden resimlendirilmesine ve tezyin edilmesine kadar mükemmel bir kitapçılık sanatına sahiptiler. Timur’un saraylarında idarî ve kâtiplik görevlerinde bu sebeple Uygur Türkleri yer alıyordu, o yüzyıllarda henüz kurulmamış Alman İmparatorlu’nun nesli olan Almanlar değil...

Oryantalist zihniyette ‘değersizleştirilmeye’ çalışılan eski Türk aile yapısı içindeki kadınlar, Ziya Gökalp’in ifadesiyle hem ‘demokrat’ hem de ‘feminist’tirler... Antik Yunan, Roma ve sonraki dönemlerde Avrupa devletlerinde kadına ‘pis bir mahlukât’ gibi davranılırken, ‘günahkâr, ahlâksız, bütün kötülüklerin anası, cadı ve kusurlu varlık’ olarak adlandırılırken ve hatta On Emir’de ‘kadın, komşunun öküzü ile eşdeğer’ tutulurken eski Türk inanışlarında kadına ‘özel bir kutsiyet’ atfedilir. Röportajımızın başlangıcında Türk mitolojisinden kadınla ilgili verdiğim örnekler de, Türk toplumunda kadına atfedilen değerın göstergeleridir. Dönemin seyyahları Türk memleketine geldikleri

zaman, pazarlarda kadın ile erkeğin yan yana satış yaptığını ve hatta erkeğin satış yapmak için eşinin onayını aldığını anlatmış; Türk hakanlarının hatunlara verdiği değeri ve önemi görüp şaşkınlık ve hayranlık içinde seyahatnamelerinde bu bilgilere yer vermişlerdir. İslamiyet öncesi ve sonrasında Türk kadınının değer algısında, toplumsal, hukukî ve siyasî faktörlerin yanında, dinin de çok önemli bir yeri vardır.

Türk tarihinde kadının konumuna ilişkin tartışmalarda öne çıkan hususlardan birisi de İslamiyet'in etkisi. Buna göre İslamiyet öncesinde Türk toplumunda kadının erkekle denk bir toplumsal konumda bulunduğunu ancak İslamiyet'in kabulüyle birlikte bu konumun değişerek kadının hane hapsedildiğini iddia edenler var. Bu yaklaşım doğru mu? Genel hatlarıyla İslamiyet'in kabulü, Türk toplumunda kadının konumunu nasıl etkiledi?

Gerçek İslamiyet açısından kadın ile ilgili herhangi bir sorun söz konusu değildir, tam tersine 'kadına ilk seçme ve seçilme hakkı Kur'an-ı Kerim'le verilmiştir'. Bununla birlikte, özellikle Arap/Fars kültürlerindeki kadın/kız çocuklarıyla ilgili değer yargılarının etkisi ve Hz. Muhammed'in ölümünden sonra sahih olmayan hadisler yoluyla çok farklı bir noktaya geldiği görülüyor. Gerçek İslamiyetin ilke ve uygulamalarında, kadın ve erkek arasında bir farklılık ve değersizleştirme söz konusu değildir. Örneğin Yahudilik ve Hristiyanlıkta kadın 'kusurlu, kirli ve günahkâr bir varlık' olarak kabul ediliyor. Bunun sebebi de, ilk günahı Hz. Adem'e

işletenin Havva olduğunun düşünülmesi ve özellikle Yahudi Yahvist metinlerde, 'kadının erkeğin kaburga kemiğinden erkeğe hizmetkâr olarak yaratıldığı' ifadeleri yer almasıdır. Kur'an-ı Kerim'de ise bu anlamda bir ayrımcılık kesinlikle söz konusu olmayıp "Sizi aynı nüveden yarattık" ifadesi geçmektedir. Dolayısıyla kadını aşağılayıcı uygulamalar, gerçek anlamda İslamiyeti okuyan ve idrak edenler için geçerli olmazken Arap ve Fars kültürünün etkisi ile Türklerde de benzer uygulamalar meydana gelmeye başlamıştır. Okurlarımıza, özellikle bu konuya dikkat etmelerini hatırlatmak istiyorum: İslamiyetin müminlere öngördüğü dünya görüşleri ile kadın ve erkeklerin uyması gereken kurallar, Kur'an-ı Kerim'de ve sahih hadislerde mevcuttur. Bunlara bakıldığında da erkekler ile kadınları ayıran ve kadınları aşağılayan tek bir hükmün bile bulunmadığını görebiliriz. Kur'an-ı Kerim'de, kadın, bir insan ve mümin olarak değerlidir ve erkekle aynı haklara sahiptir. Hristiyan kültüründe ise 'şeytanın yardımcısı' olarak görülen kadın o kadar 'kötü, pis ve günahkâr'dır ki, ondan doğan çocuk da 'kötü, pis ve günahkâr' kabul edilir. Bunun sonucunda da vaf-tiz töreniyle çocuk günahlarından ve kötülüklerinden arındırılarak 'iyi bir kul' hâline dönüştürülür. İslamiyette ise kesinlikle böyle bir 'olumsuzlama' söz konusu değildir; doğan bebek, günahsız bir sabidir...

İslamiyet'te Allah'ın koyduğu kurallarda ve imanın şartlarında, kadın erkek ayrımı yapılmaz, sadece 'inanan mümin insan' vardır. Bu dinin elçisi olan Hz. Muhammed de, cennetin annelerin ayakları altında olduğu söyleyerek bir Müslüman için en büyük hediyelerden biri olan 'cennet'i, kadınların

ayağı altında görerek kadına verilen önemde son noktayı koyar. Yine Kur'an-ı Kerim'de akıl, yükümlülükler, mükafat ve kulluk bakımından kadın ile erkek eşit tutulmaktadır. Kadın ile erkeğin cinsiyet ve fizyolojik farklılıkları da bir üst ast ilişkisi ile gösterilmemiştir. Bu farklılık, yaradılış hikmetine göre birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak görülmektedir.

'İslamiyet'in kadını değersizleştirdiği önyargısı'yla ilgili olumsuz bir diğer örnek olarak da Kutadgu Bilig'i gösterebiliriz. Kutadgu Bilig'de geçen "Erkekler kendilerinden aşağı kadınlarla evlenmelidir; kadınlar daima evde muhafaza edilmelidir; kadının içi dışı bir olmaz; kadının yeri evinin altı ve mezara yakın yerdir." cümleleri, 'değersizleştirilen' ve 'öz babası tarafından diri diri toprağa gömülebilen kız çocuğu' algısının hâkim olduğu Arap-Fars kültürünün olumsuz yanımlarıdır ve İslamiyet'le hiç bir ilgisi yoktur. Yukarıda da ayrıntılı olarak anlattığım gibi, İslamiyet'te kadın ve erkek, mümin kul olarak aynı haklara ve yükümlülüklerle sahiptir. İnsanî ve sosyal yapı içinde de kadınlar ticaret yapar, erkeklerle birlikte ibadet eder, hayatın içerisinde var olurlar.

Bir başka değinilmesi gereken kavram ise 'poligami' yani çok eşle evliliktir. Araplarda çok eşliliğin yaygın olduğu dönemlerde, Avrupa'da da 'metres' kavramı adeta bütün insanların belleğinde kabul görmüş bir uygulamadır. Burada da yine Oryantalist bakış açısı devreye giriyor. Algı yönetimiyle zihinlere nakşedilmek istenen düşünce, adeta İslamiyet'le kadınların ezilip çok eşliliğe maruz bırakıldığıdır. Halbuki çok eşlilik, İslamiyet öncesi cahiliye dönemimde Arap toplumunda çok yaygındır. Hem bu değersizleştirmeyi ortadan kaldırmak

hem de savaşlar sonrasında maddî ve manevî olarak yalnızlaştırılan kadınlar için Nisa Suresi'nde bu durum, diğer eşlerin onayı olduğu zaman dört eşliliğe gidilebilir; fakat, eşler arası eşitsizlik olacağı için "Sizin için en hayırlısı, tek eşliliktir" diye açıklanır. Bir başka ifadeyle, Arap kültüründe var olan ve kadının varlık alanı bulamadığı çok eşlilik düzeninde, kadınlara bazı haklar verilmek istenmiştir.

'İslamiyetle kadının değersizleştirildiği algı yanılması'nın bir diğer en önemli sebebi, yine Oryantalist düşünce sistemidir. Batılıların değersizleştirerek ötekileştirdiği Doğu'nun özellikle İslam toplumlarının zenginlikleri, Katolik Kilisesi tarafından keşfedilmiştir. Müslümanların Avrupa kıtasında, hızla nüfuz ve toprak kazanması tehlikesinin yanında, Avrupa'da yaşanan kıtlık, salgın hastalıklar ve sefaletler, Hristiyan dinî ve siyasî liderlerini yeni bir algı operasyonuna yönlendirmiştir. Batı halkının gözünde Doğu topraklarının 'verimi hiç bitmeyen vadi ve cennet' olarak gösterilmesi, Haçlı ordu ve seferleriyle, 'Kutsal Topraklar' olan Orta Doğu'da askerî, ekonomik ve siyasî düzen oluşturmalarına kamuflaj olarak sunulmuştur. Hz. Muhammed döneminde yaşanan gerçek İslamiyet içinde İslamiyet'in elçisinin çok önem ve değer verdiği kadın da, Oryantalist algı yönetiminde 'İslamiyetin kadınlara değer vermediği yönlendirmesiyle' zihinlere nakşedilmeye çalışılmıştır. Gerçeğin peşinde koşmayan, doğru bilgiye kaynak kitapları araştırarak öğrenme yerine kulaktan dolma bilgilerle emek sarf etmeden kısa yoldan ulaşmayı tercih edenler de, Oryantalist algı yönetiminin kurbanları olarak 'İslam ve kadın düşmanı' olma yoluna girmişlerdir.

UNESCO Programı kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından seçilen “Yaşayan İnsan Hazineleeri” listesinde kadınların bu kadar az bulunması hakkında ne düşünüyorsunuz? Kadınların, somut olmayan kültürel mirasa katkılarını göremiyor muyuz yoksa gerçekten katkıda bulunamıyorlar mı?

Bütün dünyada ataerkilliğin hâkim olduğundan söz etmişim. Bu durum, günümüz modern insanı için de hâlâ geçerlidir; çünkü, kültür tarihinin başlangıcından itibaren kadınlara, pek çok konuda olduğu gibi eğitim konusunda da erkeklerle eşit haklar verilmediği için kadınların kendilerini geliştirmeleri ve deneyim sahibi olmaları geciktirilmiştir. Aslında geleneğin temsilcisi, kadındır. Geleneksel unsurların pek çoğunda ya da geleneğin özellikle belli alanlarında (mesela masal anlatıcılığı) kadının hâkimiyetini görüyoruz; fakat, kadının bunu geliştirebilmesi için imkân tanınmamasının yanında, kadının hayatındaki sorumluluklar, yaşayan insan hazinelerindeki belirli kriterleri sağlamasına da ket vurmuştur. Sanatı icra eden kişinin uzun süre bu sanatla iştigal etmesi, çırak yetiştirmesi, kadına aile içinde yüklenen sorumluluklar sebebiyle resmî olarak çok mümkün olamamıştır. Bütün dünyada olduğu gibi Türk kültüründe de kadınlara aile içi sorumluluk ve yükümlülüklerin çok fazla verilmesi hasebiyle, yaşayan insan hazinelerinde kadın sayısı, erkeklerle oranla daha azdır. Nicelik olarak yirmi birinci yüzyılda dahi milletvekili, doktor, mühendis, akademisyen ve diğer meslek gruplarındaki kadınlar, erkeklerden daha düşük oranlara sahiptir. Kadın-

lara eğitim ve uygulama imkânı verilmemesi, bu oransızlığın en önemli müsebbibidir. Bahsettiğim üzere haklarda, eğitimde, uygulamada kadına farklı öncelikler ve görevler yüklendiği için kadınların bu konuda söz sahibi olmaları daha geriplanda bırakılmıştır. Dolayısıyla kadınlara imkân sağlanmadığı ve kriterler içerisinde de çırak yetiştirme şartı olduğu için yaşayan insan hazinelerinde kadın sayısını az görüyoruz. Bununla birlikte, geleneksel açıdan kadın çok daha güçlüdür. Tekrar etmek gerekirse Türk kültüründe geleneğin taşıyıcısı, kadındır...

Toplumsal cinsiyetin kökenlerine ışık tutmak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesinde nasıl bir role sahiptir?

Öncelikle şunu değerlendirmek gerekiyor: Kadın; babasının kızı, kardeşinin ablası, kocasının eşi, çocuğunun annesi olmadığında kimdir? Yani kendisi olarak görünmez olan kadın; bu vasıflardan arındırıldığında babasının kızı, kocasının eşi, kardeşinin ablası olmadığında kimi temsil ediyor? İnsanlık kültür tarihinde kadın, ancak bir erkekle var olabileceğine inandırılmış, dolayısıyla toplumsal cinsiyet tarihçiliği de eril cins tarafından yazılmıştır. Sosyal yapıda, iktidarda, üretimde, hep-sinde varlık alanı oluşturabilmek daima ataerkil zihniyetin hâkimiyetinde olmuştur. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının sebeplerini analiz ettiğimiz zaman, tarafımdan literatüre kazandırılan bir tasnif ile ‘dinî, felsefî, psikolojik, ekonomik, cinsel, siyasî, tıbbî kökenler’ gibi farklı yönlerden bir inceleme yapmak ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığının kökenlerini tespit etmek mümkündür. Top-

lumsal cinsiyet ayrımcılığının dinî kökenlerinde, biraz önce bahsettiğim hususlarla kadının ötekileştirilmesi ya da Tevrat ve İncil'de ötekileştirilmesi, cadı imajıyla kadının eş değer görülmesi, şeytanla kadının eş değer görülmesi Batı kültürüne has bir uygulamadır. 'Kadın bir günah keçisi kabul edilerek ahlaksızlığın ve kötülüğün müsebbibi, cinsel anlamda erkekleri baştan çıkaran cinsel obje ve toplumdaki bütün felaketlerin kaynağı' olarak görülüyor. Bu anlamda da özellikle Orta Çağ'da tek erk olan kilise, sosyal yapıya çok ciddi boyutta yaptırım uygulayıp insanların belleklerine kadınla ilgili olumsuz algıyı kodlamıştır. Kilisenin bu öğretisinde 'iyilik erkeği', 'kötülük kadını sembolize etmekte'dir. Hâlbuki röportajımızın başlangıcında, eski Türk inançlarında kadının kutsallığından söz ettim. Su, atalar, dağ, ağaç kültürüyle de kadın 'Tanrı'nın kutunu temsil ediyor'. Tanrı'nın kutsallığı, kadındadır. Şifacı kadın şamanlar, Tanrı'nın yeryüzündeki şifacı eli olarak temsil ediliyor. Batı kültüründe kadın, erkekler tarafından âdeta iktidar alanlarına saldıran bir unsur olarak görülüyor. O yüzden kadın, cadı olarak lanse edilip cadı avları oluşturuluyor; çünkü, kadınların feraseti, yani sezgi yeteneği biyolojik olarak çok güçlüdür. Fizyolojik yapıdaki östrojen sebebiyle kadının sezgi özelliği, erkeklerden katbekat fazladır. Dolayısıyla hekimlikte hastayı görerek, onun fiziksel belirtilerini hissederek kadın hekimler çok daha kolay teşhiste ve tedavide bulunabiliyorlar. Bu yüzden erkek hekimler, "Hekimlik elden gidiyor!" endişesiyle Orta Çağ döneminde Avrupa'da kadınlara karşı cadı avlarını başlatmışlardır. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığında, felsefî kökenler de çok önemli bir misyon yüklenmektedir. Örne-

ğin, Aristoteles ve Platon'un kadını önemsedikleri sınırlı söylemler söz konusu olsa da kadınla ilgili aşağılayıcı (pejoratif) anlatımları yoğunluktadır. Felsefenin duayenleri kabul edilen bu filozoflar, "Doğal köleler olarak gördükleri kadınların ve barbarların tam anlamıyla erdem ve mutluluğa ulaşmak için yeterli donanıma sahip olmadığını, bu sebeple de 'ahlakî açıdan şanssız gruplar' olduklarını" sarf etmekten çekinmezler. Bunun yanında, 21. yüzyıl hekimlerinin mesleklerine başlarken üzerine yemin ettikleri, Batı medeniyetinde tıbbın/biyolojinin kurucusu kabul edilen Hipokrat ve Galen de, "Dişiler, oldukları haliyle aslında sakatlanmış birer erkektir... Dişilerin erkeklerden daha aşağı konumda olmalarının sebebi, vücutlarındaki sıvı ve soğukluktur... Dişi hastaların tedavisi, erkek hekimlerin inisiyatifindedir." şeklindeki söylemleriyle insanlığın en eski ve acımasız önyargısı olan mizojiniyi (kadına duyulan önyargı/nefret) desteklemişlerdir...

Tıbbî kökenler de toplumsal cinsiyet ayrımcılığında dikkat edilmesi ve araştırılması gereken önemli bir alandır. Örneğin, Paul BROCA adında bir Fransız patolog, 1880'lerde, kadın ve erkek beyninin ağırlığını merak ediyor ve kadavralardan çıkardığı beyinleri tartıyor. Kadın beyninin erkek beynine göre daha hafif ve küçük olduğunu fark ediyor. Bunun üzerine tıp tarihine şu menfi sözü kaydediyor: "Hiçbir kadın, erkek kadar akıllı olamaz!"... Dönemin saygın patoloğunun, kadın ve erkek beyninin sadece ebatlarına bakarak işlevle ilgili yaptığı bu yanlış tespit, yüzyıllar boyunca mizojiniyi besleyen ve eril cinsteki olumsuz algıyı yöneten bir söylem olarak toplumsal cinsiyet tarihçiliğindeki yerini alıyor. Daha sonraki dö-

nemlerde, tıp dünyasındaki gelişmelerle ortaya çıkıyor ki, beyinde asıl etkili olan ebat değil, anatomi olarak beyinde yer alan nöronların ve nöronların sinapsislerinin birbirleriyle etkileşimleridir. Kadın ve erkeğin sağ ve sol beyni aktif olarak nasıl ve ne derece kullanabildikleri önemlidir ve çalışmalar göstermiştir ki, kadınlar östrojen sebebiyle, beynin sağ küresini erkeklerden 2,5 kat daha aktif olarak kullanabilmektedir. BROCA'nın asistanı olan Gustav Le BON'un "Parislilerde olduğu gibi zeki bir çok ırktaki kadınların bir çoğu, beyin büyüklüğü açısından iyi gelişmiş bir erkek beyninden ziyade gorillere daha yakındırlar." tarzındaki söylemleri de bazı eril cins mensuplarının eğitilmiş de olsa mizojini algısını belleklerinde ne derece muhafaza ettiklerinin göstergeleridir...

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığında ortaya koymaya çalıştığım 'dinî, felsefî, psikolojik, ekonomik, cinsel, siyasî, tıbbî kökenler' her biri bir makale olacak kadar önemli ve ayrıntılı konulardır. Okuyucularımıza, kısaca özetlemeye çalıştığım bu bilgiler ve değerlendirmeler doğrultusunda, toplumsal cinsiyette ataerkilliğin, ırk, milliyet, coğrafya, kültür, inanç, ekonomi vb. unsurlardaki farklılıklarla birlikte bütün dünyada hâkim olduğunu ifade etmek isterim. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet tarihçiliğinde kadınlarla ilgili analizler, erkeklerin bakış açısıyla ve erkeklerin istedikleri yönde bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ve modern dünyanın insanı da, yüzyıllara yayılan ve 'insanlığın utancı olan mizojini' algısını maksimum seksendoksan yıllık kısa süreli hayatında düzeltebilmek için çaba sarf etmektedir...

Sizi halkbilimi üzerine çalışmaya ne itti? Halk-bilimi ile ilgilenmeye başladıktan sonra hayatı-nızda neler değişti?

Halkbilimi, malzemesi insan olan ve bütün disiplinlerin merkez noktasında bulunan bir bilim dalıdır... Çok iddialı gibi gelebilir; ama, bir insanın duygusu, düşüncesi, inançları, toplumsal cinsiyeti, mizah kültürü, spor kültürü, aile folkloru, yemek kültürü, sineması, müziği, mitolojisi kısaca her şeyi halkbilimin çalışma kadroları içerisinde-dir. Dolayısıyla, kültürlerle göre mizah anlayışlarının neden farklılaştığını; ev inşa ederken o toplumun yemek kültürü özelliklerini neden bilmek gerektiğini (Türk kültüründeki kışlık hazırlıkları bilmeden inşa edilen evlerde, ikinci tuvaletin neden iptal edilip tarhana, konserve için kiler formatına dönüştürüldüğü); futbolda fanatiklerin neden maç sahasını mabet gibi kabul ettiğini, neden ait oldukları takımın şapkasını, atkısını takmak istediklerini; an içinde yaşanan dışıl ya da eril cins davranış kalıplarının aslında yüzyıllar öncesinden genetik kodlarla kültürel bellekte kodlanarak aktarıldığını anlamak için 'kültürel doku analizi yapabilen Halkbilimciler'e ihtiyacı vardır toplumların... Bu sebeple, Halkbilimi, bütün disiplinlerin kavşak noktasında bulunan ve diğer bilimlerle teşrik-i mesai içinde olan bir bilim dalıdır... Mesela Ruth Benedict'in yazdığı 'Krizantem ve Kılıç' adında bir kitap vardır. İkinci Dünya Savaşı esnasında Amerikan Savaş Dairesi'nin düşmanları olan Japonları tanımak amacıyla kültür antropoloğu Ruth Benedict'e yazdırdığı kitaptır. "Savaş ve askerliğin Halkbilimi ile ne ilgisi var?" gibi bir soru gelebilir ak-

lınıza... Amerikalı askerler, Japon askerlerinin 'on' kavramını, Türkçe karşılığı 'minnet' olan duyguyu ve imparatora duydukları 'on' felsefesini anlamlandıramazlar. Japonlar için minnetlerinin tek karşılığı, vatan için canını feda etmektir. Vatan için insan canını nasıl feda edebilir? Kapitalist ve ben merkezli Amerikan kültüründe askerler 'biz', 'aitlik', 'vatan', 'minnet' kavramlarını anlamlandıramadıkları ya da kendi kültür kodlarında farklı anlamlandırdıkları için düşmanlarını tanıyıp ona göre hareket tarzı geliştirmeyi amaçlarlar. Benedict'ten Japonları, kültürel açıdan tanıtan bir eser yazmasını isterler. Japonlardaki minnet kavrayışı, Türk kültüründe de geçerlidir. Vatan için canın feda edilmesi, bir şehitlik mertebesidir ve aynı zamanda dinî unsurlarla da ilişkilidir. Bakınız, yine Halkbilimi...

Öğrencilik yıllarımda da 'merak' duygusunu çok yoğun olarak hisseden bir genç kızdım... İnsanın varoluşunu; tarihî mekânlarda gezerken benim ayak bastığım o yerlerde yüzyıllar öncesinde hangi olayların yaşandığını; kadın-erkek davranış farklılıklarını, çayın hikâyesini; tereyağı-şeker-un'dan neden Türk kültüründe helva Avrupa kültüründe cookie (kurabiye) yapıldığını, kısacası hayatı merak ederdim; bilimin temel unsuru olan 'merak' duygusu bütün benliğimi kaplardı. Gece evlerin yanan ışıkları ve evlerde yaşayan insanların hikâyeleri beni cezbederdi... Âşık Veysel'in "Uzun İnce Bir Yoldayım" türküsünün caz veya rock formatında söylenmesi ve bu şekilde geleneğin modernleştirilmesi; yazılı/görsel/işitsel basında kültürel unsurların kullanılması ve bu kültürel unsurların kullanıldığı kitapların en çok satan kitaplar olması da merak duygumu artırıyor... Hacettepe Üni-

versitesi'nden sevgili Hocam, Türk Halkbilimi Bölümü'nün kurucusu Prof. Dr. Dursun YILDIRIM da bu özelliklerimi keşfetmiş olmalı ki, bana Halk-bilimi alanında asistanlık teklifinde bulundu... Zihnimde ardı arkası kesilmeyen bu sorular, Halkbilimi'nin büyüdüğü dünyasına adım atmama sebep oldu... Gerçekten halkbilimi öyle muhteşem ve cezbedici bir alan ki, tekrar dünyaya gelsem yine halkbilimci olmak isterdim. Otuz beş yıl hocalık hayatımda, öğrenciliğimi de sayarsam otuz dokuz yıldır 'insan hayatını anlamlandırmaya ve anlamaya' çalışıyorum. Halkbilimi benim için bir yaşam tarzı, bir yaşam biçimi... Sadece bir hoca/eğitmen olarak derse girerken, araştırma yaparken değil; dinlenirken, gezerken, sohbet ederken, bir haber seyrederken de hayatı Halkbilimci kimliğimle gözlemlemekten keyif alıyorum. Mesela dinlediğim bir haberde "Amerika'daki Katrina kasırgası yirmi can aldı.", "Amerika'daki Sally fırtınası üç gün elektriklerin kesilmesine sebep oldu." ifadelerini duyduğum zaman, ben bir Halkbilimci olarak "Amerika'da kasırga gibi olumsuz doğa olayları neden erkek isimleriyle değil de kadın isimleriyle adlandırılır?" diye düşünürüm. Türk kültüründe 'meltem' gibi insanı rahatlatan doğa olayları kadın adlarıyla anılırken 'bora', 'tufan' gibi yıkıcı etkiye sahip olanlara neden erkek adları verildiği Halkbilimci olarak zihnimi meşgul eder. Bütün bu soruların cevabını içeren Halkbilimi, adeta benim kanımı kaynatıyor, baktığım her olayda sebep-sonuç bağlantısını araştırmama ve bundan haz duymama sebep oluyor...

Türkiye, bu anlamda müthiş bir laboratuvar... Diğer disiplinlerde çok daha sınırlı bir alanını inceleyebilecekken Halkbilimi'nde olduğunuz zaman,

toplumsal cinsiyetten yemek kültürüne, mizahtan spor kültürüne her şeyi araştırabiliyorsunuz... Bütün samimiyetle söylüyorum, 35 yıllık hocalık hayatıma rağmen, öğrencilerimden daha büyük merakla, şevkle çalışıyorum. Halkbilimi'ni yaşam biçimi olarak algıladığım için, yaptığım işten asla

yorulmuyorum; çünkü, mesleğimi aşkla tutkuyla yapıyorum. O yüzden sağım, solum, her yanım Halkbilimi... Ve daha öğreneceğim çok konu, analiz edeceğim çok unsur var; öğrenciliğim bittiğinde, ben de yaşlanmışım demektir...